

istraživanja V. Ivanova i N. Toporova, te, na hrvatskim i srpskim prostorima – Vitomira Belaja, Radoslava Katičića i Aleksandra Lome, da pomenemo samo one koji su fragmente istraživanja povezali u sistem. Ova činjenica ukazuje na vitalnost i produktivnost „detektivskih“ pregnuća „nodilovskog“ tipa, na značaj vraćanja njegovim istraživanjima, na inspirativnost tog „naučno-fantastičnog“ opusa za potonja promišljanja o putevima tradicije i ukrštajima različitih tradicijskih linija, o autohtonosti, generičkoj povezanosti i tipološkoj srodnosti motiva, što sve knjigu Suzane Marjanić čini dragocenom i uzbudljivom za čitanje.

Lidija Delić, Beograd

SAŠA BABIČ, MATEJA BELAK (UR.),
STAROVERSTVO V SLOVENIJI MED RELIGIJO
IN ZNANOSTJO – STUDIA MYTHOLOGICA
 SLAVICA – SUPPLEMENTA, ZBIRKA
 SUPPLEMENTUM 17. LJUBLJANA: ZALOŽBA
 ZRC, 2022, 176 STRANI.

Kot v uvodni besedi zapišeta urednici, dr. Saša Babič in Mateja Belak, je zbornik nastal v okviru projekta *Popis, analiza in ovrednotenje primarnih in sekundarnih virov slovenskih raziskovalcev o 'Posoškem staroverstvu'*, financiran s strani Javne agencije za raziskovalno dejavnost Republike Slovenije in Ministrstva za kulturo. Nadaljujeta, da je »namen projekta in s tem tudi knjige predvsem kritično ovrednotiti prav to sporno gradivo in ga umestiti v zgodovinski, prostorski in družbeni kontekst, nikakor pa ne zanikati pristnosti virov«. Zbornik sestavlja osem prispevkov, razdeljenih v dve tematski poglavji: splošno vsebino in gradivo. V prvem delu tako srečamo (ob uvodni besedi urednic in kratkem opisu knjige) prispevke arheologinje in etnologinje Katje Hrobat Virloget, zgodovinarja Matjaža Bizjaka, politologinje Cirile Toplak, filozofa in teologa Lenarta Škofa, arheologa Mihe Miheliča ter arheologa, etnologa in zgodovinarja Andreja Pleterskega. V drugem delu se zapisom pridružita radiestezista in pristočasna raziskovalca staroverstva Rudi Čop in Franc Šturm.

V poglavju *Kratko o knjigi* Andrej Pleterski, sicer tudi sodelavec omenjenega projekta, v prvih nekaj odstavkih opiše pregled razvoja študij staroverstva na Slovenskem. Besedo »staroverstvo« pri tem uporablja kot krovni pojem za pripovedovanja o »naši stari veri s starimi bogovi in molitvami po starem« (9); njeno uporabo utemeljuje tudi z dejstvom, da se besede »pogan« in z njo povezanimi praksami še vedno drži negativna

konotacija, naravoverstvo ali rodnoverstvo pa trenutno še nista množično uveljavljena. Kratka uvodna beseda tako ponudi opise vključenih prispevkov, zaključí pa tako: »Če razumemo staroverstvo, razumemo čas in način življenja, v katerem sta bila religija in znanost še eno in isto« (11). Ta motivika se pojavi v zborniku še pozneje na več mestih in doseže višek z zadnjima dvema, alternativnima prispevkoma.

Prvi v nizu zapisov sestavlja članek *(Ne)pristnost verovanj in praks v gradivu o »posoških starovercih« ter o primerljivosti in o različnih pogledih na svet* (15) arheologinje in etnologinje Katje Hrobat Virloget, ki v prispevku (med drugim) naslovi kritiko nepristnosti Medveščkovih zapisov, saj je stroka, kot piše sama, »pri tem vprašanju povsem razdeljena« (15). Še več, oblikovali sta se »dve struji v etnologiji in v širših humanističnih in družboslovnih vedah« (16). Prva jemlje »Medveščkovo gradivo kot etnografski vir in o njem piše« (16), medtem ko druga »o pristnosti Medveščkovega gradiva dvomi, o njem ne objavlja razprav, kvečjemu jih zanimajo sodobni diskurzi in prakse, ki jih je omenjeno gradivo o posoških starovercih povzročilo« (16–17). V drugem delu prispevka Hrobat Virloget v poglavju *Razmislek o odnosu stroke in širše javnosti do staroverskega gradiva* obravnava distanciranje etnološke stroke do obravnave Medveščkovega gradiva ter dimenzije laičnega raziskovanja in njegovih »stranpoti« (15). Kot piše, »ker večina stroke ignorira gradivo o starovercih, nad katerim je širša javnost tako navdušena, ta potem sama išče odgovore na vprašanja« (22). V zadnjem, tretjem delu prispevka avtorica išče vzporednice verovanj in praks »posoškega staroverstva« v drugih geografskih in družbenih kontekstih ter ponudi določene vzporednice (na primer, s čaščenjem *babe*,

mitskim strukturiranjem krajine in tročani v slovanski mitologiji in tako dalje). Kot zaključek avtorica ponudi razmislek »o nam neznanem ali o trku različnih svetov«, v katerem izpostavi omejitve v raziskovalčevi perspektivi. Nadaljuje z nizanje vzporednic z ostalimi etnološkimi »odkritji« (na primer, z zapisi Borisa Čoka, z zapisi o žitkovskih boginjah, z zapisi Aleksandra Panjeka o razkolu med kmečko in gosposko družbo na Krasu, s pisanji Carla Ginzburga o benedantih).

V drugem prispevku prvega sklopa *Kolonizacija Srednjega Posočja* (35), Matjaž Bizjak obravnava poselitveno zgodovino Srednjega Posočja. Avtor na enajstih straneh ponudi vpogled v starejšo slovansko poselitev, ki jo je v obdobju po madžarskih vpadih pospeševal oglejski patriarhat. Slednji je na obravnavanem območju izoblikoval dve zemljiški gospodstvu: goriško in tolminsko. Kot skuša prikazati tudi z navajanjem prvih omemb krajev v Srednjem Posočju, so bila do konca 12. stoletja večinoma poseljena območja Goriških Brd, doline Soče, južni del Banjške planote ter spodnji dolini Bače in Idrijce z južnim delom Šentviške planote. V poznem srednjem veku je bila kolonizacija usmerjena v severni del Kambreškega hribovja in gozdnata območja, ki so se raztezala do freisinškega škofjeloškega gospodstva.

V prispevku *Družbeno-politični vidiki zahodnoslovenske naravoverske skupnosti* (47) Cirila Toplak obravnava staroverstvo z vidika politologije. Avtorica v začetku prispevka ponudi argumentacijo za obravnavo gradiva Pavla Medveščka kot verodostojnega vira o »zahodnoslovenski naravoverski kontrakulturi« (47), tudi z navajanjem lastnih etnografskih doživetij, odkritij in raziskovanj. V drugem poglavju se ravno tako opredeli do uporabe besedne zveze »posoško staroverstvo«, saj naj bi

slednje vsebovalo slabšalni kontekst. Kot piše, so se pripadniki skupnosti »šteli za naravoverce, a so ta izraz omenili le trije od Medveščkovih sogovornikov« (52). Slednji naj bi bil najbolj primeren za uporabo tudi po mnenju Pavla Medveščka. V naslednjih poglavjih Toplak obravnava naravoverstvo skozi politološke koncepte primordiale družbene forme, heterotopije, infrapolitike in globokega državljanstva. Kot primer vzporednosti družbenih struktur, naravoverske in krščanske, se (tako kot Hrobat Virloget) nanaša na pisanja in raziskovanja Aleksandra Panjka. Nadaljuje, da bi »lahko imeli opraviti z dvoverjem, značilnim za slovanska ljudska verovanja,« ki se kaže kot »zavestno politično ravnanje manjšine, skozi katerega je krščanska religija sčasoma postala temeljni referenčni okvir naravoverske ideologije in praks« (59). Namesto sklepa Toplak ponudi naravoversko kritiko kapitalizma in socializma, a tudi država po njihovem »ni bila nič boljša od cerkve« (66), kar utemeljuje sodelovanje naravovercev »v kmečkih puntih [...] in organizaciji TIGR pod italijansko okupacijo,« podpirali pa naj bi tudi »narodnoosvobodilni boj oziroma šli v partizane« (67). Kritična je tudi do »poblagovljena ter preveč dobesednega in površnega razumevanja naravoverstva« (68), za kar je po njenem mnenju (pri tem se nanaša na pisanja Hrobat-Virloget) odgovorna tudi stroka ter zaključí s pozivom za nadaljevanje (znanstvenega) raziskovanja zahodnoslovenskega naravoverstva.

Prispevek *Elementi slovenske prvotne religije* (71) Lenarta Škof je v zborniku prijetna novost, saj ponuja filozofsko-teološko interpretacijo. V prvem delu sestavka avtor primerja Medveščkovo gradivo s sodobnimi teorijami domorodnih religij sveta. Kot zapiše, je cilj prispevka »pokazati, da se v soočenju med prvotnimi elementarnimi

kozmoškimi matricami in sodobnimi teorijami tako v humanistiki kakor tudi v družboslovju in znanosti [...] izrisuje prostor ontološkega misterija in obenem kozmoško-kvantne zamotanosti (*entanglement*), ki nakazujeta na možnost prehoda k novomišljeni ontologiji in kozmoteologiji človeka, narave in boga« (73–74). V drugem delu avtor nadaljuje s teorijo monoteizma Jana Assmanna in teorijo prvotnega monoteizma Wilhelma Schmidta; s pomočjo Schmidtove teorije domorodne religije so bile slednje »prvič v zgodovini sprejete kot partnerice v dialogu« (71). Na teh temeljih Škof predstavi specifično versko okolje staroverstva (ali slovenske avtohtone religije) kot elementarno religijo in teologijo narave, in ponudi filozofsko-teološko interpretacijo elementov tega izročila. Zadnji del prispevka obravnava možnost prihoda postkrščanske in postreligiozne dobe. Sklepna opomba v načinu pisanja zveni bolj programsko, saj nudi napotke za doseganje »tretje dobe« in »postreligijske skupnosti«.

Prispevek *Trije Belini in njihovi sinkretizmi v ustnem izročilu zahodne Slovenije* (93) arheologa Mihe Miheliča osvetli sinkretizme na območju vzhodne Slovenije, s poudarkom na čaščenju boga Belina in niza podobnosti z njegovim krščanskim naslednikom sv. Albinom, njuna povezana na datum 1. marca (kot začetek Belinovega leta in pomladi, dan smrti sv. Albina) pa služi kot »srednjeveško-novoveški sinkretizem krščanskih elementov s staroverskimi elementi, ki izvirajo iz prazgodovine« (93). Podobna pa si nista le v tem, temveč tudi v vlogi zdravilcev. Mihelič tako piše, da so glede na staroversko izročilo »različni kamni, ki so bili povezani z Belinom, skrbeli za zdravje ljudi in živali. Kamen, imenovan Belistovo oko, ki so ga na kmetijah shranjevali v zunanjem slepem oknu hleva, je ščitil zdravje živine, kamen,

imenovan Belist, pa je skrbel za zdravje ljudi v hiši« (99). V nadaljevanju sledi več takih in podobnih povezav z uporabo imena. Mihelič ravno tako obravnava datiranje začetka Belinovega leta, za katerega se (že prej omenjeno) šteje 1. marec, in kot razlog ponudi več različnih odgovorov (imenovanju po škofu Albinu, izročilo o zaznamovanem hrastu nad Vrtačami pod Korado, koledar na vrhu Kunika nad Livškimi Ravnami, kamnit krog pri Belem križu pri Preložah, morebiti tudi koledar v bližini Podbrda pri Rodežu).

V zadnjem znanstvenem prispevku *Verovanj host v sklopu staroverstva na Slovenskem in verovanja starih Slovanov* (109) Andrej Pleterski »rekonstruira verovanjski sistem starih Slovanov, ki je vseboval mitično zgodbo o kozmičnem paru, ki spreminja svoje obnašanje v teku letnih časov, ter kompleksno božjo entiteto, ki so jo sestavljale delne entitete« (109). Ta najboljšežnji prispevek zbornika, dolg kar 46 strani, ugotavlja povezanost »stare vere« z verovanjskim sistemom starih Slovanov. Avtor tudi podrobneje obravnava novodobno čaščenje Triglava v zahodni Sloveniji in v tem kontekstu interpretira cerkljanski pustni lik Pust. Posebno pozornost pritegne avtorjeva teorija o teritorialno organiziranih enotah, imenovane *hoste*, ki naj bi prišle v začetku 16. stoletja na območje Posočja z Dolenjske ali spodnjega Posavja. V tem kontekstu avtor niza strukturna ujemanja med reliefom s Svetih gor nad Bistrico ob Sotli in reliefoma iz Posočja (Nikrmanina zvezda in sedmak).

V zadnjem delu, poimenovanem *Gradivo* (145), presenetita zapisa dveh preučevalcev geomantije, radiestezije, v katerih preko praktičnih poskusov raziskujeta sveta mesta. Prvi članek Rudija Čopa *Vpliv megalitov na lokalno magnetno polje* (147) obravnava merjenje energije znotraj treh megalitov,

ki so jih postavili neimenovani poznavalci po izročilu starovercev. Kot piše so trije megaliti (ki skupaj tvorijo tročan) zmanjšali vpliv sprememb v lokalnem magnetnem polju, ki jih povzroča Sonce ob povečanem delovanju aktivnost. Pravilno postavljen monolit pa deluje kot pasivni element, ki omejuje ali celo stabilizira te spremembe na (za človeka) znosno raven. Zadnji prispevek Franca Šturma poimenovan *Cerkev kot del staroverskega svetišča* (157) obravnava stikanja med krščanstvom in »duhovnimi, naravnimi sistemi« starovercev. Obravnava in obrazložitvi konceptov, kot so na primer naravni sistemi, njihovi algoritmi, elementi naravnih sistemov posoških starovercev, metode za merjenje duhovnih polj, sledi obravnava »teoretičnih osnov«, kot so resonatorji, trikotnik, kvadrat, pravokotnik in krog kot resonatorji, zemeljski, vodni in ognjeni tročan. V zadnjem delu sledi praktični obravnava naravnega sistema v vasi Volarje in njeni okolici, s poudarkom na cerkvi svetega Brikcija, ki je, kot piše avtor, »del staroverskega svetišča« in je bila zgrajena »za vzdrževanje duhovnega polja pete moči« (167).

Kot raziskovalka sodobnih interpretacij staroverstva in etnologinja z ožjim poljem izkušenj, ne dovolim zapasti v produkcijo polarizirajočih mnenj. Želim in upam, da je moja skopa in kratka kritika določenih vidikov zbornika razumljena in sprejeta dobronamerno. Četudi urednici v začetku zbornika napovesta »kritično vrednotenje Medveščkovega gradiva«, se v skoraj isti sapi izpostavi, da zbornik ne bo naslavljaval vprašanja o kredibilnosti. Žal je, za namen nujne in zdrave znanstvene kritičnosti, treba nasloviti tudi slednje, saj primerjave iz tujine nakazujejo na relativno pogostost senzacionalnih »odkritij«. Kot piše Sabina Magliocco, folkloristom 19. stoletja slednja

niso bila nenavadna, saj so mnogi zapisovalci verjeli, da s svojim delom starodavnim besedilom »vračajo« njihov »prvotni« pomen; medtem so nevede ustvarili povsem nova (Sabina Magliocco, Book Review: The New Edition of Leland's Aradia. *Pomegranate: The International Journal of Pagan Studies* 13/9, 56). V tem znanstvenem kontekstu lahko razumemo tudi pisanja Pavla Medveščka – ne kot ponarejevalca in izumitelja, temveč zbiratelja gradiva, s svojimi lastnimi prepričanji, motivi in predsodki. V pisanjih bi bile vsekakor dobrodošle analogije in omembe, ki primarno ne spadajo »v kalup« (če izkoristimo zgoraj citirano recenzijo, so to lahko že pisanja Charlesa G. Lelanda). Nadaljnje, v znanstvenem zborniku sta prispevka s področja geomantije moteča in se kažeta kot želja po povezovanju vzporednih, med seboj oddaljenih svetov religije in (alternativne) znanosti (razmerje je tudi večkrat naslovljeno v posamičnih prispevkih). Navkljub pomanjkljivostim je zbornik dobrodošlo in zanimivo čtivo v študijah Medveščkovega staroverstva in tudi njegovih sodobnih interpretacijah.

Manca Račič, Cerklje ob Krki

SUZANA MARJANIĆ I ROSANA RATKOVIĆ (UR.), MAČKOZBORNİK: OD BASTET DO CATWOMAN. ZAGREB: NAKLADA JESENSKI I TURK KULTURNO INFORMATIVNI CENTAR, 2022, 887 STRANA.

Dugo očekivani *Mačkozbornik* konačno je ugledao svetlost dana oktobra 2022. godine, sedam godina nakon što je ova priča započeta. Istoričarka umetnosti Rosana Ratković udružila je snage s folkloristkinjom Suzanom Marjanić, koja se već dokazala na polju kulturne i kritičke animalistike. Njihov zamašni poduhvat rezultirao je svojevrsnim omažom životinji koja je oduvek deo života ljudi. Po sopstvenom priznanju urednica, njihov entuzijazam je podstaknut, pre svega, ljubavlju prema ovom, najpopularnijem (tzv.) kućnom ljubimcu, koji je prošao istorijski put „od sakralizacije preko demonizacije do petišizma” (30). Sam podnaslov *Mačkozbornika* – „od Bastet do Catwoman” otkriva širinu i kompleksnost obrađenih tema, što je sasvim u skladu s definicijom da kulturna animalistika proučava ulogu „životinja u cjelokupnoj materijalnoj i duhovnoj kulturi čovječanstva” (26). Na poziv se odazvao impozantan broj mačkoautora različitih profila, čemu svedoči i opsežnost zbornika od bezmalo 900 strana, deset poglavlja/temata u koja je razvrstano gotovo 60 priloga, uključujući i dva predgovora. Radovi razmatraju simboliku mačke u svim segmentima ljudskog življenja, promišljanja i delanja. Ne smeju se zanemariti ni ilustracije, koje ovu mačkotematiku dočaravaju, upotpunjuju, objašnjavaju i ulepšavaju.

Prvo poglavlje *Mačkozbornika* („Mačjih devet života – Suživot i zooetika”) otkriva život mačke u realnom ljudskom okruženju. Tu su sakupljene tople, ljudsko-mačje pripovedi o uzajamnoj zahvalnosti, razumevanju, ali i o neminovnim nesporazumima, koji